

- Статуту публічного акціонерного товариства «Державний земельний банк»: Урядовий кур'єр від 31.10.2012 — № 199. — Ст. 17, 23.
15. Пилипенко О.І. Методика науково-дослідних робіт по захисному лісорозведенню / О.І. Пилипенко — К.: УСГА, 1990. — 106 с.
 16. Пилипенко О.І. Обґрунтування параметрів оптимальної поlezахисної лісистості / О.І. Пилипенко, В.Ю. Юхновський // Наук. вісн. НАУ. — К.: НАУ, 1998. — Вип. 10. — С. 326–342.
 17. Юхновський В.Ю. Лісові меліорації: [підручник / О.І. Пилипенко, С.М. Дударець, В.М. Малуґа; за ред. В.Ю. Юхновського. — К.: Аграрна освіта, 2010. — 283 с.
 18. Пилипенко А.И. Лесоводственные особенности и мелиоративное влияние поlezащитных лесных полос в условиях черноземной Степи Украины (Теоретическое и экспериментальное обоснование оптимальных конструкций лесополос) / А.И. Пилипенко. — К.: Изд-во УСХА, 1992. — 74 с.
 19. Пилипенко О.І. Методичні рекомендації щодо створення системи захисних лісових насаджень. / О.І. Пилипенко, В.Ю. Юхновський, С.М. Дударець — К.: Вид-во НАУ, 2005. — 20 с.
 20. Державне агентство лісових ресурсів України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62921&cat_id=32867
 21. Мартин А.Г. Оціночне зонування земель сільськогосподарського призначення: наук-практ. аспекти / А.Г. Мартин, Т.О. Євсюков // Землеустрій та кадастр. — 2005. — № 1. — С. 69–77.
 22. Податковий кодекс України: прийнятий 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 13–14, № 15–16, № 17. — Ст. 272.
 23. Євсюков Т.О. Сучасний стан і використання земель під поlezахисними лісовими насадженнями / Т.О. Євсюков, Б.М. Копайгора // Землеустрій і кадастр. — 2011. — № 1. — С. 14–20.

УДК 338.1 : 332.14

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

О.В. Паленичак

кандидат економічних наук

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

У процесі здійснення аграрних перетворень основна увага була зосереджена на реформуванні земельних відносин, створенні нових організаційно-правових форм господарювання. Важливою передумовою екологічно безпечної й ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу є удосконалення економічних інструментів у системі управління землекористуванням в аграрній сфері.

Ключові слова: економічні інструменти, землекористування, орендна плата, грошове оцінювання, екологічна безпека.

Інтеграція агропромислового комплексу України в світову економіку потребує дотримання чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоемності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Відповідні організаційно-економічні передумови щодо здійснення землеохоронних заходів забезпечує економічний механізм господарювання, оскільки не допускає штучного здешевлювання земельних ресурсів, розширює межі прибуткових вкладень у їхне

збереження. Проте на загальнодержавному рівні використання економічних інструментів у системі управління землекористуванням в аграрній сфері недостатньо обґрунтоване й потребує удосконалення.

Теоретичною базою дослідження цієї проблеми та сформованих висновків стали праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань управління землекористуванням в аграрній сфері: О.О. Веклич [1], В.В. Горлачука [2], Ш.І. Ібатуліна [5], А.М. Третяка [4], О.В. Ульяновченка [14], М.М. Федорова [15],

М.А. Хвесика [16], А. Пігу, А. Ендерса [3]. В їхніх дослідженнях висвітлено вирішення багатьох практичних проблем, які стосуються екологічнобезпечного розвитку землекористування на основі використання відповідних методів та інструментів. Разом з тим аналіз наукових здобутків щодо вирішення проблеми підвищення рівня ефективності управління землекористуванням в аграрній сфері свідчить про необхідність узагальнити та поглибити теоретико-методичні підходи в процесі формування організаційно-економічного механізму екологічної безпеки в аграрному секторі економіки.

У цій статті ми хочемо показати роль економічних інструментів у системі управління землекористуванням в аграрній сфері та перспективні напрями удосконалення їх використання.

В умовах формування ринку землі в Україні цікавою для дослідження є проблема трансформації суспільних відносин, що складаються з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами на основі ринкових методів господарювання та відповідно до концепції сталого розвитку, узгодження приватних і суспільних інтересів при прийнятті управлінських рішень. Негативні тенденції, що спостерігаються в

процесі використання земель, потребують нових організаційно-правових підходів щодо регулювання землекористування й створення економічних стимулів раціонального використання та охорони земель [5].

Щоб підвищити ефективність виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств управління землекористуванням в аграрній сфері, потрібно застосувати блок економічних інструментів: фіскальні (земельний податок, орендна плата за використання землі; податкові пільги), фінансово-кредитні (довгострокове пільгове кредитування, іпотека, інвестиції) та інструменти економічного регулювання (економічне стимулювання або застосування штрафних санкцій, державне субсидування сільськогосподарської продукції; табл. 1). При застосуванні цих інструментів, досягається синергетичний ефект раціоналізації землекористування, їхня комплексна реалізація дасть змогу подолати незадовільний стан землекористування та отримати якісні зрушення української економіки [2].

Згідно із законодавством, податок на землю дає змогу сформувати стабільні джерела фінансування раціонального використання і охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, ведення державного

Таблиця 1

Основні передумови удосконалення економічних інструментів у системі управління землекористуванням в аграрній сфері

Економічні інструменти		Основні передумови удосконалення економічних інструментів
Фіскальні	Земельний податок	Грошове оцінювання повинне визначатися за балами бонітету ґрунту
	Орендна плата за використання землі	Термін оренди, що відповідає ротації сівозміни
	Податкові пільги	Рівномірний розподіл податкового навантаження
Фінансово-кредитні	Довгострокове пільгове кредитування	Установлення відсоткової ставки до 10 % річних у спеціалізованому банку
	Іпотека	Формування прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення
	Інвестиції	Еколого-економічне оцінювання інвестиційної привабливості проектів
Інструменти економічного регулювання	Економічне стимулювання	Розрахунок виплат на основі зміни показників ресурсу поля
	Державне субсидування сільськогосподарської продукції	Обґрунтовані державні програми розвитку сільського господарства й підтримки сільськогосподарських товаровиробників

земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель тощо. Відповідні кошти, які надходять від плати за землю, централізуються на спеціальному бюджетному рахунку Державного агентства земельних ресурсів України; вони повинні спрямовуватися на здійснення комплексу заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, ведення державного земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, розвитку інфраструктури населених пунктів.

Нині розмір плати за землю в Україні залежить від грошової оцінки земель, яка була розрахована ще в 1988 р. Вона визначається на підставі рентного доходу, який утворюється при вирощуванні зернових культур. За результатами новітніх досліджень природи ґрунтів та їхні виробничі якості ННЦ «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», структура ґрунтового покриву за генетичним статусом крупномасштабного дослідження, яке було здійснене протягом 1957–1961 рр. і уточнене в 60–80-х роках минулого століття, достовірна лише на 35–50%. У зв'язку з цим на сучасному етапі регулювання земельних відносин в аграрному секторі вітчизняної економіки при розрахунку нормативної або експертної грошової оцінки земель до уваги насамперед слід брати бали бонітету ґрунту.

Орендна плата за використання земельних ділянок, яка встановлюється на підставі грошової оцінки угідь, у тому числі ріллі, виступає додатковим обтяжувальним фактором, що впливає на прибутковість виробничої діяльності аграрного підприємства. Водночас, використовуючи орендовані землі, сільськогосподарські підприємства не зацікавлені в здійсненні інвестиційних проектів щодо збереження і відтворення родючості ґрунтів. У переважній більшості вітчизняні аграрні підприємства використовують спрощені технології й вирощують монокультури. Враховуючи складну еколого-економічну ситуацію, в проекті Закону «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» передбачено встановлення мінімального строку оренди, що відповідає терміну ротації сівозміни. Збільшення кількості договорів оренди на триваліший період має сприяти удосконаленню земельних відносин в аграрній сфері на основі впровадження проектів

землеустрою, які передбачають еколого-економічне обґрунтування сівозмін.

Одними з найпоширеніших інструментів підтримки та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності є податкові пільги. У більшості країн Західної Європи переважає прогресивна система оподаткування, за якої основна частина фермерів належить до пільгової категорії платників. Тому частка податків, які сплачують фермери, в загальному обсязі їхніх витрат незначна і коливається в межах 2,5–6% [6]. Оцінюючи стан податкових відносин в Україні, більшість вчених, експертів і політиків сходяться на тому, що основними вадами податкової системи є її надмірна фіскальна спрямованість та нерівномірний розподіл податкового навантаження. Діючий фіксований сільськогосподарський податок (ФСП) поставив у привілейоване становище вертикально інтегровані структури. Агрохолдинги, які об'єднують у собі повний операційний цикл (виробництво–заготівля–переробка–торгівля), в умовах чинного законодавства можуть без будь-яких обмежень оптимізувати ціни між окремими своїми підрозділами, що перебувають на різних податкових режимах, і «перекидати» прибутки від переробки та торгівлі на аграрний підрозділ, розмір податкових навантажень якого не залежить від обороту та рівня рентабельності [13]. Проведені дослідження показують, що орендарі земель сільськогосподарського призначення сплачують у місцеві бюджети ФСП у 2–3 рази менше, ніж господарства населення податок на землю (для ріллі — 0,1% середньої грошової оцінки земель з урахуванням індексації) [7].

У країнах Європейського Союзу оподаткування диференційоване залежно від масштабів виробництва та організаційної форми ведення бізнесу (в тому числі аграрного), застосовуються традиційні податкові інструменти — корпоративний прибутковий податок, універсальний акциз, майнові та соціальні податки. Для малого бізнесу (в сільському господарстві — фермерів сімейного типу) передбачається спрощення податкового адміністрування шляхом застосування відповідних механізмів. Для підвищення ефективності використання податкових пільг необхідно забезпечити чіткі критерії їх надання, як це робиться в розвинутих країнах.

Важливим інструментом управління у сфері землекористування є довгострокове пільгове кредитування, оскільки сільгоспвиробники працюють у досить специфічних умовах, яким притаманний сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів. Кредитування сільського господарства з кожним роком стає більш вигідним і тримається винятково на комерційному секторі. Зокрема, на сьогодні основними «гравцями» на ринку кредитування АПК виступають АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «VAB Банк», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Державний ощадний банк України». За даними Міністерства аграрної політики і продовольства України станом на кінець листопада 2011 р., протягом року майже 2,5 тис. агропідприємств залучали кредити за відсотковою ставкою 9–25% річних [4].

Україна поступово використовує набутий світовий досвід щодо державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції. У Франції провідний банк, що надає кредити сільськогосподарським виробникам «Креді Агріколь», використовує принцип боніфікації — відшкодування державою різниці між договірною відсотковою ставкою і пільговою відсотковою ставкою для фермерів. На зростання обсягів кредитування вітчизняних агроформувань у 2011 та 2012 роках позитивно вплинула часткова компенсація з державного бюджету відсоткових ставок за кредитами комерційних банків [8]. Міністерство аграрної політики і продовольства України пропонує створити Державний земельний іпотечно-інвестиційний банк і ввести обов'язкове страхування сільськогосподарської продукції. Нова схема кредитування допускає й введення пільгового кредитування (до 10% річних) у спеціалізованому банку.

Визначальною умовою, що впливає на збереження та відновлення земельно-ресурсного потенціалу, збалансований розвиток агропромислового виробництва, досягнення високого рівня життя населення є екологічна безпека виробничої діяльності, яка ґрунтується на значних інвестиціях у сільськогосподарське землекористування. Розгляд екологічних аспектів інвестиційних проектів господарського розвитку є традиційною практикою зарубіжних інвесторів з метою уникнення або зведення до мінімуму

екологічних проблем, які можуть виникнути в ході реалізації інвестиційних проектів. Економічні критерії містять необхідні дані про очікуваний прибуток від реалізації проекту та термін його окупності, частку власних коштів підприємства в повній вартості проекту. За екологічними критеріями можна визначити вплив реалізації проекту на навколишнє природне середовище, зокрема на стан земельних ресурсів та обсяги вирощування екологічно чистої рослинницької продукції. У зв'язку з цим у країнах з розвинутою ринковою економікою екологічне оцінювання стало складовою частиною всіх етапів оцінювання відповідних фінансових операцій у сільському господарстві.

У разі зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення потужним джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів у аграрне виробництво є іпотечне кредитування. Якщо б до системи іпотечного кредитування було залучено 10% угідь при обсязі позики в 75% вартості земель сільськогосподарського призначення України в розмірі 40 млрд дол. США, то це означало б збільшення фінансування аграрного сектора на 3 млрд дол. США [17]. Водночас слід констатувати, що навіть за умови формування інфраструктури ринку землі в Україні, залучення додаткових фінансових ресурсів за рахунок іпотечного кредитування ускладнюється, оскільки більшість сільськогосподарських підприємств сформовані на орендній основі і, таким чином, не мають предмета іпотеки. Поки що в Україні не створено прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення, тому іпотека в сільському господарстві не впроваджується, вона потребує ще належного нормативно-правового врегулювання.

Інструменти економічного стимулювання є одними з найвагоміших важелів заохочення землекористувачів до ефективного використання та охорони земельних ресурсів [5]. Принциповим критерієм для стимулювання або застосування штрафних санкцій може стати зміна еколого-агрохімічної оцінки поля, порівняно з її базовим рівнем, зокрема на момент одержання земель у власність або користування. Ресурс поля в зернових одиницях визначає рівень його родючості та продуктивності й розраховується через ціну одного бала в зернових

одиницях, помножену на зведений показник еколого-агрохімічної оцінки [10].

Ефективність державного регулювання та підтримки аграрного сектора може бути досягнута, якщо: виділятимуться ресурси, пільги, дотації, субвенції тощо під належно обґрунтовані державні програми розвитку сільського господарства і підтримки сільськогосподарських товаровиробників; забезпечуватиметься безумовне дотримання аграрними підприємствами обов'язкових вимог, що передбачаються цими програмами; наперед точно визначатиметься частка держави і частка підприємств у витратах при реалізації відповідних програм; забезпечуватимуться заходи щодо залучення міжнародної технічної допомоги в агропромисловий комплекс [9].

Економічний метод із упровадження заходів зі збереження ґрунтів, що здійснюється через Спільну аграрну політику (САР) сільськогосподарських субсидій і програм ЄС, поділяється на два стовпи, або дві гілки, фінансування. Для отримання субсидій у межах першого стовпа САР фермер повинен дотримуватися трьох правил, два з яких стосуються ерозії ґрунтів і одне — дотримання сівозміни. Наприклад, на рівні законодавства фермери Німеччини не зобов'язані дотримуватися сівозмін, але за фактом 90% дотримуються встановлених правил та отримують субсидії (300 євро/га). За один рік ЄС витрачає майже 4 млрд євро на прямі виплати для фермерів. У рамках другого стовпа фінансування субсидій спільне — з бюджету ЄС і країни-члена, правове забезпечення також [11].

Використання економічних механізмів у процесі управління землекористуванням в аграрній сфері має здійснюватися на підставі нормативно-правового та інформаційного забезпечення. Нині існує нагальна потреба удосконалити й розширити чинне нормативно-правового та методичного забезпечення щодо використання блоку економічних інструментів в аграрній сфері. Належний рівень інформаційного забезпечення шляхом екологічного аудиту, агроекологічного моніторингу, а також на основі підготовки кадрів у агроекологічному напрямі стануть важливою передумовою для прийняття об'єктивних та обґрунтованих рішень землевпорядних служб усіх рівнів та сільськогосподарських товаровиробників.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку земельних відносин принципово важливого значення набуває використання інструментів економічного стимулювання. Державна політика, спрямована на охорону земель, збереження й підвищення родючості ґрунтів та вирішення питань економічного стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування, сприятиме комплексу важливих передумов для: поліпшення якісних характеристик ґрунтового покриву конкретної земельної ділянки; обґрунтування сучасних стандартів і нормативів у галузі використання та охорони земель, у тому числі охорони та відтворення родючості ґрунтів та приведення їх до міжнародних вимог.

Комплексне удосконалення використання економічних інструментів у системі управління землекористуванням в аграрній сфері буде важливою передумовою щодо екологічнобезпечного та ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу. Такий організаційно-економічний підхід дасть змогу підвищити рівень фінансової відповідальності землекористувачів, ступінь самодостатності регіонів, а також наблизити вітчизняну та зарубіжні практики до забезпечення сталого розвитку землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Веклич О.* Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні // *Економіка України.* — 1998. — № 9. — С. 65–74.
2. *Горлачук В.В., Астремський А.В.* Організаційно-економічні інструменти управління землекористуванням // *Видання ЧДУ ім. Петра Могили.* — Наукові праці. — *Економіка.* — Т. 99. — Вип. 96. — С. 146.
3. *Ендрес А.* *Економіка навколишнього середовища.* Вступ: Пер. з нім. — К.: Либідь, 1995. — 168 с.
4. *Занько Т.* Кредит для агробізнесу. Вихід є?! // *Агробізнес сьогодні,* 2011. — № 24. www.agro-business.com.ua
5. *Ібатуллин Ш.І.* Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллин, О.В. Степенко, О.В. Сакаль та ін. — К.: Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. — С. 5, 22.

6. Кузняк Б.Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б.Я. Кузняк // Економіка і регіон — 2010. — № 1 (24). — С. 135–141.
7. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 17.
8. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. — 2012: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Мельник К.М. Державна фінансова підтримка сільського господарства / К.М. Мельник: — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.
10. Паленичак О.В. Економічний механізм стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування / О.В. Паленичак // Збалансоване природокористування. — 2013 р. — № 1. — С. 69–72.
11. Панасенко В. Охорона ґрунтів. Досвід Німеччини: — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.a7d.com.ua>
12. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні / А.М. Третяк. — К.: Урожай, 1998. — 224 с.
13. Тулуш Л. Податкові пільги для АПК: скасувати не можна модернізувати // Дзеркало тижня, 2013 р., №15. — С. 7.
14. Ульянченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект / О.В. Ульянченко. — Суми: Довкілля, 2009. — 383 с.
15. Федоров М.М. Економічне стимулювання суб'єктів господарювання за раціональне використання і охорону земель // Екологічність продукції АПК: економіка та технологія: В 2 т. / Т.1. — Суми: Козацький вал, 1999. — С. 59–65.
16. Хвесик М.А. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні: [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян, А.І. Крисак. — К.: Кондор, 2008. — 522 с.
17. Shane S. To Boost Small Business Credit, Think Small (Banks) [Електронний ресурс] / S. Shane // 2012. — Режим доступу: <http://www.businessweek.com>.

УДК 338.432 : 631.95

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

І.В. Власенко

кандидат економічних наук, доцент

Вінницький національний аграрний університет

Визначено основні принципи, на яких ґрунтуються концептуальні основи формування екологобезпечного землекористування в сільському господарстві, а саме: здоров'я, екології, справедливості, турботи. Обґрунтовано економіко-екологічний механізм екологобезпечного сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: *принципи, землекористування, сільське господарство, екологічна безпека.*

У зв'язку з переходом суспільства до ринкових відносин необхідно реструктуризувати землекористування в нових умовах господарювання. Значної актуальності набувають дослідження, пов'язані з екологічним та економічним обґрунтуванням раціонального землекористування. В системі нових економічних відносин значно зростає роль земельно-ресурсного потенціалу. Однак комплексне еколого-економічне оцінювання

сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу, рівня використання земельних ресурсів, екологічної ситуації в цілому свідчить про дуже небезпечні тенденції.

По-перше, інтенсифікуються процеси деградації й забруднення ґрунтового покриву та зниження його родючості. По-друге, в системі природокористування та охорони довкілля мають місце негативні тенденції у використанні, охороні та відтворенні зе-